

**ადამიანის უფლებების ქველითუნარიანობა
და ღირებულება**

60 წლის წინ, 1948 წლის 10 დეკემბერს გაერთიანებულ ერების ორგანიზაციის გენერალურმა ასამბლეამ მეოცე საუკუნის ყველაზე მნიშვნელოვანი იურიდიულ-პოლიტიკური დოკუმენტი მიიღო: ადამიანის უფლებების ზოგადი განმარტება. ეს სრულებითაც არ ყოფილა პირველი წერილობითი ფორმით აღწერილი დოკუმენტი, რომელიც ადამიანის უფლებებს და ვალდებულებებს განმარტავდა; ცნობილ წინამორბედ დოკუმენტთა შორის პირველ რიგში უნდა დავასახელოთ ამერიკული Virginia Bill of rights (1776) და ფრანგული déclaration des droits de l'homme et du citoyen (1789), მაგრამ ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი დოკუმენტების მოწოდებები ინტერნაციონალიზაციის უმაღლეს, როგორც მიზნობრივ ასევე იდეურ, დონეზეც კი (აქ იგულისხმება, თუ რას ნიშნავს ადამიანის უფლებები სამართლებრივი და სამართლიანობის დისკურსში), არ ცდება იმ ფაქტს, რომ ადამიანის უფლებები მათთვის მნიშვნელოვანი იყო მათი დროის ასპექტში: ისინი წარმოადგენენ ნორმატიულ მიღწევებს, რომლითაც თანამედროვეობა ამაყობს და რომელთა ფასეულობაშიც ღრმად არის დარწმუნებული: ადამიანის უფლებები გვევლინებიან მორალურ საზომებად, რომლებისკენაც უნდა ჰქონდეს სწორება ყველა პოლიტიკურ თუ საზოგადოებრივ გაერთიანებას, ან სულ მცირე მინიმალურად მაინც უნდა სცემდეს პატივს, თუკი ამ უკანასკნელთ ლეგიტიმურად არსებობა სურთ. თანამედროვეობაში ადამიანის უფლებები სამართლებრივი სახელმწიფოს და ეთიკური დისკუსიების განვითარების ნორმატიული კონდენსატია; მეტიც, როგორც იტყვიან - ხანდახან დამამცირებელი ელფერიტაც კი - „თანამედროვეობის სამოქალაქო რელიგია“.

ადამიანის უფლებების ყველა ამ საყურადღებო და ისტორიული წიაღსველების საპირისპიროდ, არსებობს საერთაშორისო დავა იმის შესახებ, რომ, მათი საყოველთოდ აღიარებული მნიშვნელობის მიუხედავად, შესაძლოა ვიკამათოთ იმის შესახებ, რომ პოლიტიკურ ან სამეცნიერო დონეზე შესაძლებელია ამის შესახებ ერთხმად აღიარებული კონსენსუსის მოძებ-

ნა და იმის გარკვევა, თუ როგორ გავიგოთ ადამიანის უფლებები თავისთავად. საკამათო პუნქტები და შესაბამისად დაპირისპირებული არეები შემდეგ საკითხებში არსებობს:

ადამიანის უფლებების გენეზისი და ისტორია: სამეცნიერო დისკურსში მუდმივად არსებობს კამათი იმის შესახებ, თუ რომელმა ისტორიულმა განსაზღვრულობებმა იქონიეს ადამიანის უფლებების ჩამოყალიბებაში დომინანტური როლი: ადამიანის უფლებების იდეა საბოლოოდ შუა საუკუნეებში დაბადებული ბუნებრივი სამართლის შესახებ სწავლების ლოგიკური ნაყოფია? თუ ადამიანის უფლებები „მხოლოდ“ ახალი დროის პირმშოს წარმოდგენს? თუკი უკანასკნელი მოსაზრება სწორია, მაშინ ადამიანის უფლებებს „რელიგიური“ ნიადაგი აქვს, რომელიც, თავის მხრივ, რელიგიურ-პოლიტიკურად არის გადაჯაჭვული რეფორმაციასთან, რადგანაც ისინი დღეს ეჭვგარეშე პიროვნების სინდისის თავისუფლებისგან მოდის. იქნებ ისინი იმთავითვე უნდა გავიგოთ როგორც სეკულარულად ორიენტირებული თავდაცვის და თავისუფლებების უფლებები, რომლებიც ახალი დროის ბურჟუაზიასა და აბსოლუტურ მმართველობას შორის ამოიზარდა? ამას გარდა, აქ სხვა, ამ კონტექსტში თანამედროვეობისთვის კვლავ მნიშვნელოვანი საკითხები იჩენენ თავს, მაგალითად, როგორიცაა იურგენ შპებერმასის მიერ წარმოდგენილი თეზა იმის შესახებ, რომ ადამიანის უფლებათა და სამართლებრივ სახელმწიფოს შორის ურთიერთდამოკიდებულება არსებობს. არის კი ასეთი ურთიერთდამოკიდებულების ისტორიულად ან თუნდაც იდეოლოგიურად დადასტურება შესაძლებელი? ადამიანის უფლებების ისტორიის განმარტება მხოლოდ ადამიანის უფლებების ეთოსის ცენტრალური მნიშვნელობის განვითარებიდანაა შესაძლებელი, რადგანაც მის გენეზისში ცენტრალურ შეკითხვად მისი შესაბამისი გაგება გვევლინება.

ადამიანის უფლებების ცნება: ადამიანის უფლებები საფუძველშივე ის უფლებებია, რომლებიც ყოველ ადამიანს როგორც ადამიანს, მისი ინდივიდუალური მახასიათებლებისდა მიუხედავად, უპირობოდ უნდა ჰქონდეს მინიჭებული. რა თქმა უნდა, ამით სრულებითაც არ არის გადაწყვეტილი, რომელ უფლებებზეა აქ ლაპარაკი: ბუნებით პოზიტიურ კანონებზე, სახელმწიფომდელ უფლებებზე (როგორც ეს ერნსტ ტუგენდჰარტთანაა), თუ ასევე პოზიტიურად იდენტიფიცირებულ საფუძველმდებარე უფლებებზე (შპებერმასი)? აქვე უნდა ითქვას, რომ რო-

ცა ადამიანის უფლებებს საფუძველშივე განსაზღვრავენ როგორც მორალურ უფლებებს, მათი კანონიერება არა ნორმატიული დადგენილებებიდან გამომდინარეობს, არამედ სამართლებრივის როგორც ერთიანობის დასტური ესაჭიროება. ამიტომაც ამ შემთხვევაში შემდეგი გაურკვეველობების წინაშე ვდგებით: არიან კი ადამიანის უფლებები საფუძველმდებარე და „თანდაყოლილი“ (მაგალითად, თუკი ისინი XVIII საუკუნის ადამიანის უფლებების განმარტებების მიხედვით იქნებიან გაგებულნი) თუ საბოლოოდ ისინი ინტერპერსონალურ მორალურ აღიარების ფორმებს მიეკუთვნებიან?

ამგვარად, საკამათოა ადამიანის უფლებების ყოვლისმომცველობა, საზღვრები და რიგითობა: ადამიანის უფლებებს ტრადიციულად სამ ნაწილად ყოფენ (გეორგ იელინეკი), კერძოდ:

- ლიბერალური თავისუფლების უფლებები;
- პოლიტიკური გაზიარების (თანა-მონაწილეობის) უფლებები;
- სოციალური მონაწილეობის უფლებები.

ხშირად კითხვა რომელი ჯგუფი მიეკუთვნება კონცეპტუალურ და რომელი ნორმატიულ პრიმატს ღიად რჩება ხოლმე. ასევე შეკითხვა, წარმოადგენენ თუ არა სოციალური მონაწილეობის უფლებები (როგორებიცაა საარსებო მინიმუმის ან მუშაობის უფლებები) საერთოდ ადამიანის უფლებების სფეროს, სრულებითაც არ არის ნათელი. ამას გარდა, სოციალური უფლებების გადმოსახედიდან ისმის კითხვა: იმდენად, რამდენადაც ადამიანის უფლებები ინტერნაციონალური სამართლიანობის კონცეპტით ვრცელდება, რაც, აგრეთვე, სოციო-ეკონომიკურ განზომილებასაც მოიცავს, ამან შეიძლება, და აუცილებლადაც, ხელი შეუწყოს ამ განზომილებასაც. მოცულობისა და საზღვრების შესახებ ამ განსხვავებულ გაგებათა შორის, არსებობენ განსხვავებული გაგებები იმის შესახებ, თუ რა არის ან უნდა იყოს ადამიანი: ამ საფუძველზე ისმება კიდევ შეკითხვა ადამიანის უფლებების ანთროპოლოგიის შესახებ, რომელშიც ცნებობრივი სიცხადის ძირითადი შინაარსობრივი მონახაზი იკვრება.

ადამიანის უფლებების მნიშვნელობა: ადამიანის უფლებების დაფუძნების ბევრნაირი ფორმა შეიძლება ვივარაუდოთ: მაგალითად შეგვიძლია ორი ურთიერთსაპირისპირო მოსაზრება მოვიყვანოთ, ერთის მხრივ - ტრანსცენდენტალური (როგორც ეს ოტრიდ ჰოფესთანაა) და მეორეს მხრივ - ემპირიული

(მიცხაელ ვალცერი). საფუძველმდებარე პრობლემატიკა, რომელიც ამ გამოკვლევებში საკმაოდ კარგად ჩანს, მათ შორის დიდ განსხვავებას გვიჩვენებს, რაც შემდეგში მდგომარეობს: შესაძლებელია თუ არა დაფუძვით ადამიანის უფლებების აბსოლუტური, ანუ უგამონაკილისო და არა რელატიური მნიშვნელობა, თუკი ისინი თავისთავად არ განისაზღვრებიან აბსოლუტურებად? ერთ-ერთი საკითხი, რომელიც ბოლო დროს დამტკიცებას მოითხოვს, არის ადამიანთა ღირსების იდეა, როგორც გარდაუვალი იდეა ღირებულებისა, რომელიც ყოველ ადამიანს ეხება. არის კი ეს ის იდეა, რომელიც გერმანიის ფედერაციული რესპუბლიკის კონსტიტუციის მე-20 თავის საფუძველს წარმოადგენს და არის კი ის ფილოსოფიურად მისაღები, არგუმენტაციის თვალსაზრისით კი დამტკიცებადი? და თუკი ამ კითხვებზე პასუხი დადებითია, მაშინ რას ნიშნავს ადამიანის ღირსება? ამ კითხვაზე პასუხი წარმოაჩენს აუცილებელი „სიქველები“ აბსოლუტურობას, და დაგვარწმუნებს ადამიანის უფლებების გათვალისწინების აუცილებლობაში.

უნივერსალობა და ინტერკულტურულობა: ზემოთჩამოთვლილი არგუმენტაციის სტრატეგიები უმეტესწილად გულისხმობენ, რომ ადამიანის უფლებები უნდა გავიგოთ როგორც უნივერსალური, ანუ ნორმატიული თვალსაზრისით საყოველთაოდ გასათვალისწინებელი, რომლებსაც საყოველთაო საფუძველი აქვთ. მაგრამ აქ გამოტოვებულია კრიტიკული შენიშვნები, რომლებიც აქ მოყვანილ ვარაუდებს ეჭვქვეშ აყენებენ. ამის გამო, ან დავეჭვდეთ იმაში, რომ საერთოდ შესაძლებელია ადამიანის უფლებების მყარი საფუძვლების მოძებნა მორალურ და პოლიტიკურ დისკურსში, ან უნდა დავუშვათ, რომ ადამიანის უფლებები წმინდად „დასავლური აზროვნების ნაყოფია“, რომლებიც სხვა კულტურებში არანაირი დასაყრდენი არ აქვთ. გამოდგებიან კი ადამიანის უფლებები „მსოფლიო თავისუფლების ეთოსის საფუძველებად“ (ჰაინერ ბილფელდი)? ტოვებს თუ არა ადამიანის უფლებების მიერ მოცემული უნივერსალობა სივრცეს სხვადასხვა თავისებურებების აღიარების ფორმებს, რომელთაგანაც უნდა დაიწყოს დღეს ინტელექტუალური დიალოგები და შესაძლებელია თუ არა ამ დიალოგების წარმატებით წარმოება? როგორი უნდა იყოს ადამიანის უფლებების „კულტურულ-რელატიური“ ინტერპრეტაცია?

მსგავსი კომპლექსური თემებით არის დატვითული ყველაზე ღრმა თანამედროვე დებატები ადამიანის უფლებების შესახებ.

აქტუალური პრობლემები და რეგიონალური მიმართებანი: ბევრი მაგალითიდან ერთ-ერთია დისკუსია ევროთწოდებულ „მესამე თაობის“ ადამიანის უფლებებზე, ანუ ჯგუფურ უფლებებზე, რომელიც მოცემულ მომენტში ეთნიკური უმცირესობების მოთხოვნების ჭრილში განიხილება: ეს გახლავთ ვუდრო ვილსონის მიერ 20-იან წლებში განცხადებული ერთა თვითგამორკვევის უფლება, რომელიც ადამიანის უფლებების ერთ-ერთ სახეობას წარმოადგენს. არის ის საერთშორისო დონეზე ისევე დაცული და მხარდაჭერილი როგორც ინდივიდუალური ადამიანის უფლებები? აქ შესაძლებელია გავითვალისწინოთ კავკასიურ სივრცეში განვითარებული მოვლენები, როგორც საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ მომხდარი მაგალითი.

ასევე უნდა დაისვას კითხვა იმის შესახებ, თუ რა მოვალეობები აკისრიათ სახელმწიფოთა გაერთიანებებს, როცა საქმე ინტერვენციას ეხება, რომლის დროსაც ერთეულთა უფლებების დარღვევის ფაქტები დოკუმენტირებული და დასაბუთებულია (მაგ., ჩინეთი): არსებობს თუ არა საერთაშორისო ვადლებულება ადამიანის უფლებების დასაცავად? ადამიანის უფლებების დაცვის მომთხოვნი სახელმწიფოები მხოლოდ თავიანთი ტერიტორიების საზღვრებში უნდა იცავდნენ მათ, თუ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციაც აუცილებლობის შემთხვევაში უნდა ერეოდეს საქმეში ადამიანის უფლებათა ზოგადი განმარტებით, რომლის ქვაკუთხედი და დასაყრდენი პოლიტიკურ ასპარეზზე ადამიანის უფლებათა იდეის დაცვა იყო?

ყველა ზემოაღნიშნული თეორიული სადაო საკითხისა და გაურკვევლობის მიუხედავად, გადაჭარბების გარეშე შეიძლება ითქვას, რომ ადამიანის უფლებები, როგორც ასეთი, დღევანდელ დღეს, საფუძველმდებარე და ქმედით პოლიტიკურ იდეას წარმოადგენს. საფუძველმდებარე სწორედ იმიტომ არის ადამიანის უფლებები, რომ საშუალო სტანდარტის ჩვეულებრივ გაგებას იმისკენ მოუწოდებს, რომ საზოგადოების სამართლებრივი, პოლიტიკური, სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობა ადამიანების მიერ აქცენტირებული იყოს. შესაბამისად, რაიმე ინსტიტუცია, ურთიერთობის ფორმა, ან სოციალური სიტუაცია, რომელიც ადამიანის უფლებებს შელახავს, დღევანდელს იმეორია. სწორედ ამ აზრით არის ადამიანის უფლებების

იდეა თანამედროვე მსოფლიოში საყოველთაოდ ქმედითი. რა თქმა უნდა, ეს არ ნიშნავს, რომ ეს იდეა სინამდვილეში ყველგან და ყველასგან რესპექტირებული და გატარებულია, მაგრამ შეიძლება ითქვას, რომ თითქმის არ მოიძებნება მთავრობის მეთაური ან მთლიანად სახელმწიფო, რომლისთვისაც ადამიანის უფლებების იდეა, ფორმალურად მაინც შეიძლება დადგეს კითხვის ქვეშ. სხვაგვარად რომ ვთქვათ: ვინც აღიარებს, რომ რაიმე ინსტიტუცია, ურთიერთობის ფორმა ან სოციალური სიტუაცია სოციალურ გარემოში მონაწილე ადამიანთა უფლებებს არღვევს და ამისდა მიუხედავად ამტკიცებს, რომ ეს ინსტიტუცია, ურთიერთქმედების ფორმა, ან სოციალური სიტუაცია სწორია, პოზიტიურია, თავს დაუძლეველ წინააღმდეგობაში ივადებს.

ეს ტენდენცია, ადამიანის უფლებების აღიარებისა მთელს მსოფლიოში, როგორც საფუძველმდებარე პოლიტიკური იდეისა აღწერს და დიდწილად განსაზღვრავს ახალ პოლიტიკურ მდგომარეობას, რომელთანაც ჩვენ საქმე გვაქვს ე.წ აღმოსავლეთ-დასავლეთის დაპირისპირების ფორმალური დასრულების შემდეგ.

ამით ის მდგომარეობაა აღნიშნული, რომელიც ამერიკელმა პოლიტოლოგმა და ფილოსოფოსმა ფრენსის ფუკოიამამ (როგორც ჰეგელისა და მისი ფრანგი ინტერპრეტატორის ალექსანდრე კოჟევის ნააზრევის გაგრძელება) „ისტორიის დასასრულით“ აღწერა.

საერთოდ შეიძლება ითქვას, რომ დემოკრატიული გარდატეხა 1989 წლიდან სწორედ როგორც გრძელი პროცესი, ისე უნდა იქნას განმარტებული, რომელშიც ადამიანის უფლებების იდეამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა.

აქედან გამომდინარე, შეიძლება დავასკვნათ, რომ პოლიტიკური ბრძოლები ადამიანის გასათავისუფლებლად სხვადასხვა სახის პოლიტიკური თუ სოციალური ზეწოლისა და შეზღუდვებისაგან გაგებულ და აღიარებულ უნდა იქნას, როგორც ბრძოლები ადამიანის უფლებების დადგენისათვის. სწორედ ეს იქცა თანამედროვეობაში გლობალურად განმსაზღვრელი პოლიტიკური ემანსიპაციის მოდელად.

HUMAN RIGHTS EFFECTIVENESS AND VALUE

Summary

On 10 December, 1948 General Assembly of the UN adopted a very important juridical and political document. It is the general definition of human rights. But opposite to its historical and noteworthy background, there's an international argument that it is possible to find a consensus and clarify understanding the human rights on the political and scientific level. Disputable points include: genesis and history of human rights, the concept of human rights, the meaning of human rights, universality and interculturulism, actual issues and regional relations. Political fights to liberate people from different kind of political and social pressure and restrictions should be understood and recognized as the fights for establishing humans rights. So, it became a model of globally defined political emancipation.